

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

БЛИЗНЮК Леся Миколаївна

УДК 81'367: 81'371

**ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ІЗ СЕМАНТИЧНИМ СУБ'ЄКТОМ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ
50-х – 60-х р.р. ХХ СТОЛІТТЯ)**

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Гамова Ганна Іванівна,
Харківський регіональний інститут
Національної академії
державного управління при Президентові України,
професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Олексенко Володимир Павлович,
Херсонський державний університет,
завідувач кафедри журналістики, директор Інституту філології та
журналістики;

кандидат філологічних наук, доцент
Арделян Марина Володимирівна,
Харківський державний університет харчування та
торгівлі, доцент кафедри філософії та політології.

Захист відбудеться „ 7 „ листопада 2007 р. о 15-00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Артема, 29, ауд. 216.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розіслано 5 жовтня 2007 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П. Карпенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У синтаксичній науці на сьогодні не існує усталеного погляду на лексико-граматичну природу семантичного суб'єкта в односкладних реченнях. Про це свідчить той факт, що дослідники по-різному визначають диференційні ознаки семантичного суб'єкта, які репрезентують його як окремий тип субстанційних синтаксем. Не визначені моделі, в яких реалізується суб'єктна синтаксема односкладного речення поетичного мовлення та їх лексико-семантичні й граматичні ознаки. Синтаксисти неоднозначно характеризують типи суб'єктних синтаксем (І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, Г.О. Золотова, О.Г. Межов, М.В. Мірченко), природу їх існування (Н.Д. Арутюнова, В.А. Белошапкова, Д.Д. Вороніна, М.В. Всеволодова, А.П. Загнітко), лексико-синтаксичні різновиди (І.Р. Вихованець, В.Г. Гак, К.Г. Городенська, Ф. Данеш, О.Г. Межов, М.В. Мірченко, М.Я. Плющ).

Актуальність дисертаційної роботи визначається відсутністю в сучасній українській синтаксистичі спеціального комплексного дослідження способів і форм вираження семантичного суб'єкта в односкладних реченнях поетичних текстів, відсутністю опису моделей суб'єктної синтаксеми та її реалізації в реченнях односкладної будови на матеріалі текстів поетичного мовлення.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами.

Дослідження є складовою науково-дослідної роботи кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди „Закономірності розвитку й функціонування української мови”, що передбачає вивчення і питань синтаксису сучасної української мови.

Мета дослідження – визначити лексико-граматичні засоби вираження суб'єктної синтаксеми українського односкладного речення в текстах поетичних творів та її реалізацію в моделях.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання:

- 1) визначити сутність семантичного суб'єкта односкладного речення, його реалізацію в суб'єктних синтаксемах; з'ясувати відмінності між суб'єктними синтаксемами односкладного і двоскладного речень;
- 2) описати різновиди семантичного суб'єкта українського односкладного речення поетичного мовлення та його (суб'єкта) варіативну структуру щодо форми, способів вираження і позиції;
- 3) визначити лексико-семантичні ознаки головного члена речення односкладних конструкцій, що впливають на формування суб'єктної синтаксеми в поетичному мовленні;
- 4) з'ясувати лексико-граматичний зміст моделей суб'єктної синтаксеми в поетичному мовленні;
- 5) дати порівняльну характеристику продуктивних і периферійних моделей із суб'єктною синтаксемою в односкладному реченні поетичного мовлення;
- 6) з'ясувати змістову інтерпретацію дативної і генітивної синтаксеми як основного засобу передачі експресії автора поетичного тексту.

Об'єктом дослідження є односкладні речення із суб'єктними відношеннями в семантичній структурі в текстах поетичних творів.

Предмет дисертаційної роботи – моделі семантичного суб'єкта в структурі односкладного речення й засоби його репрезентації в поетичному мовленні.

Матеріалом дослідження послужили поетичні твори Л. Костенка, Б. Олійника, Д. Павличка, і В. Симоненка, написані в період 50-х – 60-х років ХХ століття. Такий вибір зумовлено доведеною, згідно з аспектами поетичного синтаксису, тенденцією до суцільної предикативності, яка власною системою модально-оцінювальних значень семантичного суб'єкта яскраво розгорнена в односкладних реченнях мови поезій. Суб'єктність є невід'ємною і змістовно важливою складовою будь-якого віршового твору, зокрема ліричного, адже в ліриці авторська свідомість може бути виражена різноманітними формами – від персоніфікованого ліричного героя до певних абстрактних образів, персонажів, предметів, які „закодовують” ліричного героя – семантичного суб'єкта – як агенса в структурі речення односкладної будови:

Ще днів моїх багато за горою, / за зорями в небесній глибині (Д. Павличко); *А в мене пальців / її богу, п'ять* (Л. Костенко) тощо. Матеріал для дослідження та аналізу склав близько трьох тисяч прикладів односкладних речень з поетичних творів Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка і В. Симоненка.

Методологічну основу дослідження становить діалектичне положення про взаємозв'язок мови та мислення в руслі тенденцій прагматично-комунікативного синтаксису сучасної української літературної мови, основні положення теорії комунікативно-функціональної граматики, принцип взаємодії форми, значення і функції при аналізі мовного явища (праці Н.Д. Арутюнової, І.Р. Вихованця, А.П. Загнітка, Г.О. Золотової, М.В. Мірченка).

Методи дослідження зумовлені його метою й завданнями. У дисертаційній роботі використано такі методи дослідження, як описовий, квантитативний, метод трансформації конструкцій для з'ясування найбільш продуктивних моделей семантичного суб'єкта односкладних речень поетичного мовлення.

Наукова новизна дисертації полягає в найбільш повному системному аналізі семантичного суб'єкта односкладних речень поетичного мовлення; в розкритті специфіки семантико-синтаксичного виявлення моделей семантичного суб'єкта в продуктивних конструкціях; у доведенні рівня динаміки такого явища.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що основні її положення й висновки конкретизують і поглиблюють вироблені в сучасній синтаксистичі уявлення про односкладні речення із суб'єктним відношенням, з'ясовують наявність способів і форм вираження семантичного суб'єкта в найбільш типових для поетичного мовлення моделях односкладного речення; досліджувані в дисертації типологічні різновиди семантичного суб'єкта поетичного мовлення створюють необхідні передумови для узагальнювальних висновків про найбільш продуктивні й національно специфічні в семантичній структурі односкладних речень конструкції з родовим, давальним і місцевим відмінками суб'єкта. Це дозволяє обґрунтувати тезу про специфічність, „органічність” найбільш типових для поетичного синтаксису моделей у руслі української мовної свідомості.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що висновки й спостереження, вміщені в даній роботі, можуть бути використані при створенні праць з теоретичного синтаксису, зокрема при подальшій розробці теорії семантико-синтаксичних відношень на рівні простого односкладного речення, а також способів і засобів вираження семантичного суб'єкта в поетичному мовленні. Фактичний матеріал дисертаційної роботи може бути використаний у курсі „Сучасна українська мова”, у навчально-методичній практиці (спецкурсу з функціонального синтаксису для студентів-філологів).

Апробація результатів дисертаційної роботи. Матеріали дослідження були представлені доповідями на I Міжнародній науково-практичній конференції „Науковий потенціал світу 2004” (м. Дніпропетровськ, 2004), Міжнародній науково-теоретичній конференції „Грамаітичні читання – III” (м. Донецьк 2005), VI Міжнародній науково-практичній конференції „Людина, культура, техніка в новому тисячолітті” (м. Харків, 2005), Міжнародній науковій конференції „Актуальні проблеми функціональної лінгвістики” (м. Харків, 2005), Міжнародній науковій конференції „Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодні” (м. Горлівка, 2006), Міжнародній науково-практичній конференції „Інформаційно-культурна складова освіти: основні проблеми та перспективи у формуванні особистості” (м. Харків, 2006).

Публікації. З теми дисертації у провідних фахових виданнях опубліковано 6 одноосібних статей, які відтворюють основні положення дисертаційного дослідження.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури та списку джерел художньої літератури. Загальний обсяг роботи – 201 сторінка, з них основного тексту – 183 сторінки. Список літератури налічує 187 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано наукову новизну роботи, визначено мету і завдання дослідження, його методи, доведено теоретичне й практичне значення результатів аналізу.

Перший розділ „Семантичний суб'єкт як об'єкт дослідження семантико-синтаксичного аспекту речення” містить огляд літератури з питання, висвітлює історичні й теоретичні засади вчення про суб'єкт речення, виводить його диференційні ознаки і класифікаційні групи.

До проблеми семантико-синтаксичних ознак речення, виділення її структурних компонентів зверталось багато вітчизняних і зарубіжних учених, які спиралися на засади семантичного синтаксису (Н.Д. Арутюнова, В.А. Белашапкина, І.Р. Вихованець, М.В. Всеволодова, К. Гаузенблас, К.Г. Городенська, Ф. Данеш, А.П. Загнітко, Г.О. Золотова, Л.О. Кадомцева, С.І. Кокоріна, М.В. Мірченко, Дж. Остін). Існують різні погляди на семантико-синтаксичну організацію речення і місце в ньому семантичного суб'єкта. Одні вчені (Н.Д. Арутюнова, М.В. Всеволодова, Ф. Данеш, В.З. Панфілов, П.С. Попов) підходять до речення як до багаторівневої організації, що позначає ситуацію як позамовну реальність та її семантичну модель – пропозицію (складну семантичну одиницю, що виражається реченням). Інші синтаксисти (Н.М. Арват, В.В. Бабайцева, А.П. Загнітко) доповнюють цю думку, затверджуючи принцип ієрархічної, багатоаспектної організації речення, за яким між семантичним компонентом і членом речення існують принципові відмінності: поняття „семантичний компонент” і „член речення” відображають семантичний і граматичний бік того ж самого елемента речення. Це такі дві сторони, які можуть бути симетричними і несиметричними. Крім того, А.П. Загнітко пропонує розглядати природу речення не традиційно в трьох, а в чотирьох аспектах: 1) формально-граматичному; 2) семантико-синтаксичному; 3) власне семантичному; 4) комунікативному (речення-висловлення).

Однак основні суперечності існують у розгляді синтаксичних одиниць з позицій семантико-синтаксичного спрямування. Протиріччя поглядів полягає у визначенні явища суб'єктності. Зокрема, українські та російські вчені (І.Р. Вихованець, Г.О. Золотова, С.І. Кокоріна, О.Г. Межов, М.В. Мірченко, Н.Ю. Шведова) визначають семантичний суб'єкт як той (те), від кого (чого) виходить дія, стан, сприйняття, відношення (в широкому розумінні, включаючи володіння), сприйняття. Зарубіжні ж синтаксисти (Л. Теньєр, Ч. Філлмор) навпаки відмовляються визнавати за суб'єктом особливу роль у формуванні значення речення. Суб'єкт розглядається ними як один з аргументів, інколи як перший аргумент, який переважно обирається для вираження ролі агенса або теми речення-повідомлення.

Згідно з цими положеннями трактування поняття семантичного суб'єкта набуло значної дискусійності, що дає можливість комплексно дослідити це синтаксичне явище. Отже, семантичний суб'єкт можна розглядати як найбільш суперечливу одиницю речення і тексту, що, безумовно, пояснює причину уваги до визначення і дослідження способів і форм його вираження.

Учення про суб'єкт речення, зокрема семантичний, спирається на семантико-синтаксичну структуру речення як висловлення, що являє собою зв'язок із дійсністю. На підставі аналізу наукових джерел можна стверджувати, що найбільш ґрунтовно семантичний суб'єкт вивчено на прикладах різного мовного матеріалу (тексти різноманітних стилів української і російської мов – І.Р. Вихованець, Д.Д. Вороніна, І.Р. Гальперін, Г.О. Золотова, О.Г. Межов, М.В. Мірченко, М.Я. Плющ) та з різних мовознавчих поглядів. Наукові праці українських та зарубіжних учених-синтаксистів з дослідження семантичного суб'єкта дозволяють розглядати його як один з аргументів значеннєвої структури речення, зумовлений валентністю предиката. На сьогодні це дає змогу вважати семантичний суб'єкт рівноправним компонентом семантичної структури речення, який залежить від валентності предиката. Таке положення виведено Ш. Баллі, І.Р. Вихованцем, В.Г. Гаком, К.Г. Городенською, А.П. Загнітком, М.В. Мірченко, О.І. Москальською, В.М. Русанівським, Л. Теньєром, Ч. Філлмором.

Установлено, що більшість вітчизняних і зарубіжних науковців вважає семантичний суб'єкт головним семантичним компонентом речення і визначають його як синтаксично незалежний компонент суб'єктно-предикатної структури, що позначає носія предикативної ознаки. Крім того, деякі вчені розглядають семантичний суб'єкт не тільки як виконавця дії, а й носія процесу, стану, якісної ознаки, кількісної ознаки тощо (Н.М. Арват, Н.Д. Арутюнова, І.Р. Вихованець, Г.О. Золотова, М.В. Мірченко).

Узагальнюючи наукові погляди на цю проблему, можна виділити кілька напрямів досліджень: визнання тексту вищою комунікативною одиницею, що обслуговує різноманітні сфери життя суспільства і може розглядатися як соціально-мовленнєве значення, а отже, як надфразова єдність (Г.П. Арполенко, Н.Д. Арутюнова, І.Р. Вихованець, Д.Д. Вороніна, К. Гаузенблас, К.Г. Городенська, Ф. Данеш, А.П. Загнітко, Г.О. Золотова, Л.О. Кадомцева, М.І. Каранська, С.І. Кокоріна, М.В. Мірченко, О.І. Москальська, Дж. Остін та інші дослідники); проблемність співвідношення ролі суб'єкта й підмета (Т.Б. Алісова, П.П. Лекант, М.Я. Плющ, П.В. Чесноков); виявлення значення речення з боку теорії синтаксичних трансформацій, що спирається на поняття семантичної еквівалентності речень (Н.Д. Арутюнова, І.Р. Вихованець, В.Г. Гак, І.П. Сусов та ін.); відношення категорій синтаксичної семантики до групи мовно-розумових універсалій (В.А. Белошпакова, О.І. Москальська, Н.Ю. Шведова); розгляд суб'єкта таким аргументом предиката, на який поширюється інтенція останнього (В.Б. Касевич, С.Д. Кацнельсон); формальне вираження суб'єкта не тільки у відмінках та позиціях, а й за умов правил узгодження, можливості/неможливості усунення, участі в тих чи інших трансформаціях, наявності/відсутності обмежень при вираженні кореферентності (Н.Д. Арутюнова, Г.О. Золотова); перетворення логічної суб'єктно-предикативної структури думки на двочленну суб'єктно-предикативну граматичну (синтаксичну) структуру висловлювання, у якій суб'єкт і предикат будуть синтаксичними і логічними одиницями й розглядатимуться в єдності (Г.В. Колшанський); здійснення суб'єктом детермінуючої ролі по відношенню до предиката в межах двобічної змістової суб'єктно-предикатної взаємозалежності (А.В. Бондарко, В.В. Хімік); вираження семантичного суб'єкта (за найчастотнішим уживанням) спеціалізованими морфологічними засобами: називним, родовим, давальним і знахідним відмінками (І.Р. Вихованець); розуміння суб'єкта як комплемента предиката (М.В. Мірченко).

Згідно з положеннями сучасних вітчизняних і зарубіжних синтаксистів, у дослідженні доведено, що на роль семантичного суб'єкта в структурі українського речення претендує так званий агенс, або активний діяч, якому належить дія, стан, сприйняття, відношення (у широкому розумінні, включаючи володіння) або ознака. Зокрема, позиція семантичного суб'єкта в реченні завжди є анафоричною, причому суб'єкт виражатиметься різними словоформами. Лише знаходячись на абсолютному початку речення, суб'єкт може бути семантичним, незважаючи при цьому на види словоформ, наприклад: *Його* давно із пам'яті пора / шпурнути прямо у ріку Почайну (Л. Костенко); Привела *мені*, як дитину, / як русявеньке хлоп'я (В.Симоненко); *А що ж йому* робить? *Собаці* треба жити (В.Симоненко); *А де ж той зойк?* *Його* не чути (Л. Костенко); *У неї* очі сині-сині – такі Карпати з даліни (Д. Павличко) тощо.

За основу в дисертаційному дослідженні береться теорія, згідно з якою позиція семантичного суб'єкта в семантико-синтаксичній структурі речення односкладної будови є синтаксично закріпленою, звернено увагу на його предметно-прагматичну діяльність, психолінгвістичний, субстанціональний та граматико-синтаксичний характер (Г.П. Арполенко, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, Н.В. Гуїванюк, В.П. Забеліна, А.П. Загнітко, Н.Л. Іваницька, О.Г. Межов, М.В. Мірченко, В.М. Русанівський, І.І. Слинко). Аналіз семантико-синтаксичної структури односкладних речень на матеріалі текстів поетичного стилю є важливим теоретичним підґрунтям для упорядкування місця і ролі такого синтаксичного явища, як семантичний суб'єкт, що дає змогу узагальнити визнані за ним останніми дослідженнями комунікативні права й можливості.

У другому розділі „Різновиди семантичного суб'єкта українського односкладного речення в текстах поетичних творів” розглянуто форми і способи вираження семантичного

суб'єкта в односкладних реченнях поетичного синтаксису, що, за останніми дослідженнями вітчизняної та зарубіжної філологічних наук, має тенденцію до суцільної предикативності згідно із власною системою модально-оцінювальних значень.

Аналіз наукових джерел з означеної проблеми довів, що в українській мові односкладні речення є цілком нормативними, функціонально детермінованими й достатньо поширеними.

Відповідно до напрямів дисертаційного дослідження наголошено на тому, що односкладне речення перебуває в синонімічних відношеннях із двоскладними. Односкладним реченням, як і двоскладним, властиві характерні граматичні ознаки – відповідна система обов'язкових і факультативних граматичних зв'язків між повнозначно-лексичними одиницями в межах речення.

Маючи у власному формально-синтаксичному прояві тільки один головний член, односкладні речення співвідносять його або з присудком, або з підметом двоскладного речення, наприклад: *...Люблю слова. Їхня музика іскриста* (Л. Костенко); *Ходжу на лижах майже як пінгвін* (Л. Костенко); *Розбитися. Згоріти, як еретичка* (Л. Костенко); *Уночі турбуюся й тужу* (Л. Костенко); *Земля вже в травах, / берези в брості* (Л. Костенко); *І раптом дощ. І злива. І гроза* (Л. Костенко).

Виявлено, що художній текст, зокрема поетичний, має специфічну будову речень, у структурі яких завдяки інтенціональним авторським засобам широко представлено різноманіття способів вираження суб'єктної системи, оскільки мові поетичних творів притаманне більше, ніж художній прозі, концентрування, стислість й емоційна напруга.

З'ясовано, що поетичний текст підпорядковується всім правилам уживаної мови, однак на нього накладаються нові, додаткові по відношенню до мови, обмеження: вимога дотримуватися певних метро-ритмічних норм, організованості на фонологічному, римовому, лексичному та ідейно-композиційному рівнях. Звернено увагу на семантико-синтаксичну будову речень поетичних текстів, яка у певній композиційній віршовій формі спирається на різноманіття семантичних варіантів суб'єктності. Будь-які елементи мовленнєвого рівня для поетичних текстів значущі, а будь-які елементи, що є в мові формальними, набувають у поезії семантичного характеру. З огляду на специфіку семантико-синтаксичної будови речень односкладної структури й варіативності в них семантичного суб'єкта береться до уваги мовленнєва реальність поетичного добутку, сам факт того, що літературний образ існує в слові, а не виділяється в оболонку зі слова, звідки може бути витягнутий. Розглянуто у зв'язку з цим поетичний добуток як факт мовлення, а отже, такий знак семантичного синтаксису, що так, як і означуване, співвіднесений з дійсністю.

Відзначено, що особовий семантичний суб'єкт в односкладних реченнях аналізованих текстів може бути: 1) означеним, неозначеним і узагальненим; 2) мати форми непрямих відмінків (найчастіше давального); 3) не може повністю редукуватися (усуватися) з дієслівного речення. Відповідно предметний суб'єкт: 1) не може бути означеним, узагальненим і неозначеним; 2) має форми непрямих відмінків (насамперед, орудного); 3) може повністю редукуватися з дієслівного речення.

Доведено, що найбільш продуктивними й національно специфічними в семантичній структурі односкладних речень поетичних творів є конструкції з родовим і давальним суб'єкта. При цьому з'ясовано, що в поетичних текстах узятих для аналізу авторів давальний відмінок характеризує емоційно-психічний стан суб'єкта. Це дає всі підстави визнавати давальний суб'єкта виразником структурно-семантичної маркованості, інволонтивності стану семантичного суб'єкта в поетичному мовленні.

З'ясовано питання щодо виявлення на текстовому рівні універсальних мовних відношень. Як відомо, при розгляданні мови як системно-структурного утворення головним є ієрархічний підхід до виявлення мовних одиниць, які знаходяться у відношеннях „засіб – функція”. При цьому найвищим рівнем традиційно визнається рівень синтаксичний, оскільки саме він немов замикає мовну систему. Крім того, лише в тексті (а особливо художньому) речення усвідомлюються адекватно – цей факт давно підтримують положення психолінгвістики і теорії мовленнєвих актів.

У третьому розділі „Суб’єктна синтаксема односкладного речення та її моделі (на матеріалі поетичних творів Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Симоненка)” аналізується реалізація суб’єктної синтаксеми в моделях „у + родовий відмінок суб’єкта + дієслова буття, стану”; „давальний відмінок суб’єкта + предикатний прислівник, безособові дієслова”; „знахідний суб’єкта + дієслова різної семантики”; „орудний суб’єкта + дієслова немаркованої семантики”; „місцевий суб’єкта + дієслова емоційно-психічних станів”, наприклад: *А скільки в нас поезій випадкових / з нічого й ні для чого виника!* (Л. Костенко); *У серця твого немає зупинки* (Б. Олійник); *У неї щось на серці. / Сни і туга...* (Б. Олійник); *І тепер: хоч бурян, хоч бур’ян чи туман, / а мені – сонячно* (Б. Олійник); *Його трясє тепер повсюди* (Л. Костенко); *Закрутило їх поміж шаблями / переламаних перехресть* (Б. Олійник); *З коханою прощатися не вмю...* (Д. Павличко); *І хотілось йти з тобою, / утекти від багача* (Д. Павличко); *Тільки темно в очах / і шумить в голові* (Л. Костенко).

У роботі доведено, що морфологічна альтернація відмінків сприяє чергуванню відмінкових словоформ, між якими немає відношень морфологічної похідності. При цьому не можна стверджувати, що словоформи певних відмінкових форм семантичного суб’єкта є результатом перетворень інших форм. Аналіз засвідчив, що відмінкові форми, які репрезентують одну з граем, можуть бути основними, „вихідними” стосовно інших відмінкових форм, але не в тому розумінні, коли останні є результатом їх семантичного і формального або тільки семантичного перетворення.

Установлено, що найбільш поширеними моделями в поетичних текстах названих авторів є суб’єктні синтаксеми у формі родового, давального і місцевого відмінків при дієсловах стану, буття, емоційно-психічного стану суб’єкта, що пояснюється модально-експресивними інтенціями поетів.

Констатується, що семантична своєрідність родового відмінка суб’єкта найбільш повно розкривається при його присубстантивному використанні – найтипівішого для цього відмінка вираження, наприклад: *І спинилась. І кликала нас* (Л. Костенко); *Його убили – сто на одного!* (Б. Олійник). Як свідчать приклади, комплексне позначення суб’єкта стану може виражатися предикативами стану або неозначеними займенниками: *А у нього доріг – багато!* (Л. Костенко); *У неї щось на серці. / Сни і туга...* (Б. Олійник).

Розглянута в дослідженні модель N2 (де N2 – ім’я в родовому відмінку + дієслова певної семантики) за своїм специфічним граматичним складом в ізольованому використанні утворює неповне речення, але генітив при цьому вважається незалежним і завершеним висловом. Спільне значення моделі – кількісно-емфатичне: виражається множинність, велика міра наявності предмета. Така конструкція, як доведено в дослідженні, належить емоційному, експресивному реченню і є стилістично маркованою – характеризує художній стиль, зокрема поетичний, наприклад: *Ох, леле, цих доріг!* (Л. Костенко), *Снігу, снігу сиплеться довкола, / і садів травнева білизна* (В. Симоненко). Згідно з цим у дослідженні виведено два класи родового суб’єкта: 1) за кількісною ознакою, що схематично виражений конструкціями: N2 – F поп/V quant (родовий відмінок + недієслівна форма з кількісним значенням), наприклад: *І скільки їх!* (Л. Костенко); N2 – Interj (родовий суб’єкта в конструкціях з вигуками), наприклад: *Снігу випало – ова!* (Л. Костенко); N2 – Adv (родовий суб’єкта – прислівник), наприклад: *Ще днів моїх багато за горою, / за зорями в небесній глибині* (Д. Павличко); N2 – Sub (сполучення родового суб’єкта з іменником у називному відмінку, який має кількісне значення), наприклад: *Моїх думок безсонних чорторий* (Л. Костенко); N2 – Num (сполучення родового суб’єкта з числівником у називному відмінку), наприклад: *Було їх десятеро...* (Б. Олійник); 2) за запереченням, що схематично виражений конструкціями: N2 – немає, наприклад: *Осель нема. Сади йще живі* (Л. Костенко); Ni (ані)/N2 (сполучення з частками **ні (ані)** з родовим суб’єкта, наприклад: *Ні душі навкруги, ні села* (Л. Костенко); N2 не/ Vf 3p sing reft (конструкція з родовим суб’єкта і зворотною формою дієслова в сполученні з часткою **не**), наприклад: *Їх не густо з доріг далеких / повернулось назад у село...* (Б. Олійник); N2 – Part „О” (родовий суб’єкта із заперечною формою дієслова на **-но, -то**), наприклад: *Мосі долі ще не розіп’ято* (Л. Костенко).

З'ясовано, що суб'єкт має активні й пасивні підвиди, які досить широко представлені в поетичних текстах названих авторів. Активний суб'єкт звичайно виражений називним відмінком, а пасивний – непрямыми відмінками, він практично дезактивований цією граматичною формою і завжди є деагенсивним. Суб'єктна синтаксема у формі давального відмінка відноситься до пасивного виду і реалізується в моделях, які схематично мають такі придієслівні конструкції: V3S (з дієсловами в особовій формі), наприклад: *Йому не боліло в серці, / але все одно відпустив* (Л. Костенко); V3pl (з дієсловами у формі множини), наприклад: *А їм же хтілося знайти осмислене / начало всіх осмислених доріг* (Б. Олійник); Cop/O Pred (конструкції з прийменниками), наприклад: *Мені без неї білий світ глевкий* (Л. Костенко); Cop/O N1 (зв'язок з іменами в називному відмінку), наприклад: *Мені перед тобою сором* (Д. Павличко); Inf (конструкції з інфінітивами), наприклад: *Йому гойдатись на гіллі рипучім / і на тропічних тішитись вітрах...* (В. Симоненко); у деміпасивних конструкціях, де агенс завжди чітко формально виражений, оскільки він однозначно вирізняється з контексту поетичного твору – N3Vся (із зворотними безособовими дієсловами), наприклад: *Мені завжди здавалося, що у Греції / навіть статуї теплі* (Л. Костенко); в інфінітивних конструкціях – N3 – VInf – (Nx) (з інфінітивами та іменами в будь-якому відмінку), наприклад: *Дзвеніти дощу з-понад хмар!* (Л. Костенко), *Тож не смій мені в серце плювати, / не пробуджуй злоби в мені!* (Л. Костенко), *Їм не шукати філософським посохом / абстрактних істин невидиму грань* (Б. Олійник).

Засвідчено, що моделі з семантичним суб'єктом у давальному відмінку інколи наближаються за значенням до відмінка називного, але суттєво різняться граматичними формами лексем – короткими прикметниками різної семантики й дієсловами мимовільного стану.

У роботі наголошується, що модель „у (в) + місцевий відмінок суб'єкта з дієсловами емоційно-психічних станів” можна вважати формально простою, але з експресивно-стилістичного боку досить специфічною. Ураховуючи історичний підхід до цієї проблеми, зазначено: тексти різних часів демонструють, що модель із суб'єктною формою „у (в) + місцевий відмінок” розвивалась і продовжує функціонувати в стилістично обмежених умовах – у розмовному стилі та, як у найвиразнішому способі повідомлення, у мові художньої літератури, наприклад: *А в хаті тихо й світло, як в раю* (В. Симоненко); *В моєму серці, наче в стремені / нога часу з острогою тугою* (В. Симоненко); *Тільки темно в очах / і шумить в голові* (Л. Костенко).

Модель „у (в) + місцевий відмінок суб'єкта з дієсловами емоційно-психічних станів” досить часто спостерігається в односкладних реченнях поетичного стилю при позначенні емоційно-психічних станів героя. Ця модель репрезентована сполученнями дієслів з іменами ознак з додатковим фазовим змістом, вираженим допоміжним дієсловом, а також індивідуально-авторськими побудовами типу: *У чистім і чеснім бою / на чорному мрамурі ночі / зорю записати свою!* (Б. Олійник); *Потопати в хвилях чорних кіс!* (Б. Олійник). У парадигматичних формах закріплені граматичні модифікації типу: *У мене гарячка – В ньому гарячка* (авт.). Семантико-граматичні предикатні зміни за лінією предиката є нерегулярними й нечастотними. Утворення монопредикативних модифікацій за лінією суб'єкта є практично неможливими через відсутність у моделі відповідних дієслівних форм. Не зареєстровані в роботі також і полісуб'єктні авторські зміни, оскільки вони суперечать самій семантиці моделі, наприклад: *В щирім серці, в чесних грудях – вірю, знаю! – Квіти є!* (В. Симоненко). Прикладів, аналогічних такій конструкції, в односкладних реченнях поетичних текстів практично не було виявлено. Таким чином, модель із суб'єктом, вираженим синтаксемою „у (в) + місцевий відмінок суб'єкта з дієсловами емоційно-психічних станів”, є повідомленням в експресивно-метафоричній формі й орієнтована на внутрішню сферу особи, яка відчуває певний стан.

Установлено, що менш продуктивними (периферійними) в аналізованих поетичних текстах є моделі знахідного й орудного відмінків семантичного суб'єкта. У роботі це пояснюється невходженням цих моделей у центральні суб'єктно-об'єктні позиції речення й обмеженням лексичного наповнення. Знахідний відмінок, переміщуючись у присубстантивну

позицію, перетворюється на родовий (через посередництво називного) або на прийменниково-відмінкову, а на завершальній стадії – на прикметникову форму, наприклад: *Ой, люди, як не бадьорись, а все ж печально, / коли якогось дня про тебе скажуть: „був” чи „була”...* (Б. Олійник); *Споконвічних дубів не схилилось додолу...* (Л. Костенко). У роботі це пояснюється тим, що знахідний відмінок, завдяки неможливості виступати в ад'єктивній позиції, зближується з називним, становлячи окреме угруповання в системі відмінків сучасної української літературної мови.

Орудний суб'єкта з формально-синтаксичного боку поєднаний з опорними дієсловами слабким підрядним зв'язком, займає в реченні периферійну формально-синтаксичну позицію і виконує функцію слабо керованого придієслівного члена речення, наприклад: *З чим вийшов, з тим вернувся з одісеї* (Б. Олійник).

Аналіз моделей непрямих відмінків семантичного суб'єкта як з боку їх лексико-граматичного наповнення, так і з боку частотної продуктивності дав усі підстави стверджувати, що система відмінків має розгалужену схему ізоморфних відношень.

У четвертому розділі „Змістова інтерпретація відмінкових форм суб'єкта: дативний і генітивний суб'єкта в українській мовній картині світу” розглянуто питання аналізу дативних і генітивних конструкцій з погляду їх здатності до відображення особливості мовних уявлень носіїв української мови.

Схарактеризовано той фрагмент картини світу української мови, що пов'язаний з категорією безособовості, простежено особливості української мови „крізь призму” особливостей давального та родового семантичного суб'єктів.

Проаналізовано такі конструкції з давальним суб'єкта:

а) номінативна: *Дали їм колір лебединий / і зріст високий — до хмарин* (Л. Костенко); *Дай мені свій простір і спокій, / сонцем душу жадібну налий!* (В. Симоненко); *Мені дали козацьку корогву / і привілеї з королівським іменем* (Л. Костенко);

б) інфінітивна: *Ну чого б їм казатись, / чого їм бриніти, / знемогати од сміху й сміятися знов?* (В. Симоненко); *Це їм пора любитись, брати шлюб* (Л. Костенко); *З гнобителем не житимеш у згоді: / йому – ганять, тобі – тягнути віз!* (В. Симоненко);

в) безособова: *А не жалько ж йому вмерти, ні що кулі ріють. / Тільки й жалько козакові – матері постаріють* (Л. Костенко); *Мені ж так хочеться кохати!* (Л. Костенко).

Засвідчено, що конструкції з давальним суб'єкта корелюють з номінативними, що підтверджує тезу про важливість для носіїв мови тих відмінностей, які існують між першими і другими, пор.: *Я не сплю – Мені не спиться; Я сумую – Мені сумно* (авт.)

Наявність в українській мові альтернативи номінативний/генітивний суб'єкт або номінативний/дативний суб'єкт свідчить про особливу „чуттєвість” нашої мови до таких аспектів картини світу, як *людина* (особа, носій свідомості), її *внутрішній стан, переживання, почуття* тощо.

Вирішено проблему специфіки семантичного інваріанта, спільного змістового ядра давального суб'єкта: ця форма виражає комплекс значень семантичного суб'єкта, які репрезентують суб'єкт в аспекті сприйняття – ментального або чуттєвого; це суб'єкт-носій чи отримувач враження, думки, оцінки або суб'єкт, що знаходиться у певних станах, пов'язаних із зовнішніми умовами. При цьому давальний суб'єкта має здатність позначати лише особу, людину, наприклад: *Чи нам судилось жити в самоті?* (Л. Костенко); *А їй хочеться, / як їй хочеться / з хлопчиками поговорить!* (Б. Олійник) тощо. Ця особливість давального суб'єкта, як довело дослідження, пов'язана з його антропоцентричністю.

Давальний семантичного суб'єкта відбиває антропоцентричність у поетичному мовленні: ця форма виражає комплекс значень, які репрезентують суб'єкт в аспекті сприйняття – ментального або чуттєвого, це суб'єкт-носій або отримувач враження, оцінки. Антропоцентричність давального суб'єкта вказує на його персоніфікацію, що дозволяє як суб'єкту-істоті, так і суб'єкту-неістоті бути експресивно вираженим і стилістично забарвленим. Реалізація антропоцентричності давального суб'єкта в поетичних текстах зумовлюється предикативними-деміпасивними зі значенням емоційних, інтелектуальних, фізичних, вольових

станів. Виявлено такі реалізації антропоцентричності давального суб'єкта: 1) конструкції з предикативами: *А там хоч і вмерти, мені все одно* (Л. Костенко); *Нам зустрінись на обрії треба* (Л. Костенко); 2) конструкції з деміпасивами: *Чи нам за це віддячиться в раю?* (Л. Костенко); *Йому гойдатись на гіллі рипучім / і на тропічних тішитись вітрах...* (В. Симоненко); *Так хотілося йому / царським зятем стати, / що ні разу в ту зиму / не лягав і спати* (В. Симоненко); *Всього в житті траплялося мені* (Л. Костенко); 3) конструкції з дієсловами, які позначають несвідомі інтелектуальні, емоційні або вольові стани: *Оце таке. Тобі не надокучило? / Супутника послав Бог балакучого* (Л. Костенко); *Не спалося мені, не спалося! / Хтось плакав* (Л. Костенко); 4) інфінітивні конструкції з модальністю обов'язковості/можливості/неможливості: *Нема кому із ким заговорить* (Л. Костенко); *А я стояла... Що ж мені, кричати?* (Л. Костенко); *Поету, кажуть, треба знати мову / та ще уміти вправно римувать* (В. Симоненко); *Але все те у час роботи нам немає часу осмислити* (Б. Олійник); 5) інфінітивні конструкції з так званім другим давальним: *Мені сказати треба це йому* (Л. Костенко); 6) конструкції з посесивним давальним: *Мені б молебень відслужити. / Жива, то якось треба жити* (Л. Костенко); *Може б, нам полинути у вирій – / за літами молодості вслід* (Д. Павличко).

Проведені спостереження над семантичним суб'єктом, вираженим давальним відмінком, дозволили переконатися в тому, що позиція давального суб'єкта в українській мові є семантично маркованою: вона характерна лише для імен, які номінують особу, індивіда. Непрямим підтвердженням цієї тези є випадки, коли семантика граматичної форми виявляється сильнішою за конкретне словникове значення лексеми: почувши речення *Яблуку ніде впасти; Не рости траві взимку по снігу; Настане черга моєму виступу* (авт.), будь-який носій мови за словами *яблуко, трава, виступ*, що стоять у позиції давального суб'єктного, може легко встановити „людський зміст”.

Підтримано ідею щодо просторового значення давального відмінка суб'єкта, підкреслено антропоцентричність давального суб'єкта на принципах ідеї просторовості датива, наприклад: *Тут їм живеться й дихається легше* (Л. Костенко); *Йому гойдатись на гіллі рипучім / і на тропічних тішитись вітрах...* (В. Симоненко); *Нам визначило, нерозумним грішникам, / покірно в сонці лютому згорить* (Б. Олійник).

Установлено, що і давальний суб'єкта в безособових реченнях також має просторове значення. Наявність семантики локативу в дативі доводиться некоректністю конструкцій типу: *У коридорі мені чується шум* (на фоні правильності фраз: *Мені чується шум і У коридорі чується шум* (авт.)). Некоректність цього речення мотивується тим, що в одному реченні поруч опиняються знаки двох принципово різних просторів: *у коридорі* – зовнішнього та *мені* – внутрішнього. Пояснити семантику речення *Мені згадується море* можна як стихійне явище розумового простору, явище, обмежене ментальною сферою людини, в порівнянні з реченням *Я згадую море*, яке позначає „ментальний стан індивіда”. І суб'єкт *мені* – не індивід, не особа „я”, а лише ментальна сфера внутрішнього світу „я”, пустий простір мислення”. Це доводиться реченнями поетичного стилю: *В пустелі сизих вечорів, / в полях безмежних проти неба / о, скільки снів / і скільки снів мені наснилося про тебе!* (Л. Костенко); *А нам і на землі живеться – слава Богу!* (В. Симоненко) тощо.

Аналіз дативних конструкцій дозволив зробити припущення, що за допомогою такого граматичного оформлення мовець передає важливу семантичну інформацію: сигнал про те, що описувана дія/стан справ каузується немов іззовні та відбувається за волею зовнішнього, незалежного від суб'єкта джерела. Зокрема, в конструкції типу: *Мені згадується море* (авт.) прихований „деякий Х”. І цей „Х” можна розглядати як „невидиму силу”, „голос згори”. І саме цей „Х” дає „*Мені згадати море*” “не тому, що я цього хочу”.

Доведено, що поетичне мовлення, яке відбиває характерні ознаки національної свідомості, часто характеризується передачею певних емоційних станів, незалежних за формами від волевиявлення самого мовця, а також особливостями багатокомпонентної системи мовних засобів, які дозволяють авторам художніх творів цілком свідомо „віддаватися владі” стихії почуттів. Наприклад: *Куди ж тепер їй дітися? / Безсмертя річ безвихідна* (В.

Симоненко); *І смішно тобі, й сердито, / і ти забуваєш часто: / для того щоб добре ходити, / раз десять треба упасти* (В. Симоненко). Безособовий синтаксис свідчить про увагу до внутрішнього світу суб'єкта, що усвідомлюється, у свою чергу, як духовно-душевна цілісність; „знеособлювання” ж – це і є редукція духовної „надбудови” й акцент на „душевність”, пор.: *Я хочу (=збираюсь, планую...)* і *Мені хочеться; Я не вірю! і Мені не віриться*.

Установлено, що генітивні речення, незалежно від різних форм вираження, за своєю сутністю завжди є експресивними, вони виникають у поетичному мовленні як засіб передачі експресії автора. N2 можна трансформувати в N3 (за відповідних перетворень предиката) без кардинальної зміни змісту. (Слово „трансформація” суб'єкта у генітивному реченні „включає” в себе значення „багато”, яке ніяк не експлікується у поверхневій структурі. Саме генітивне речення, що не має у своїй структурі слова „багато”, – є більш експресивним, ніж номінативне речення, у якому є це слово. Зрозуміло, ця різниця знаходить своє вираження і в інтонації, яка, у свою чергу, характеризує й специфіку поетичного синтаксису. Треба зазначити: те, що іменник, виражений родовим відмінком, включає в себе значення „багато,” – незвичайний феномен як української, так і інших мов східнослов'янської групи.

Про незалежність родового суб'єкта в заперечних „кількісних” генітивах свідчать приклади: *На вулиці немає ані душі* (авт.); пор.: *Ніде нема ні коника, ні плуга* (Л. Костенко); *Немає дат, немає фактів голих* (Л. Костенко). У цих безособових реченнях поява родового відмінка зумовлена наявністю заперечного дієслова буття „немає/нема” і родовий суб'єкта не є структурно незалежним. А в генітивному реченні *На вулиці ні душі, ні душі* є абсолютно незалежним, і, як засвідчив аналіз, *ні душі* включає в себе значення слова „немає/нема”. Дослідження дозволило стверджувати, що форма заперечних „кількісних” генітивів зумовлюється не власне заперечним значенням, а саме кількісним значенням – все тією ж „кількісністю”, на основі якої формується вихідна позитивна модель. У сучасній українській мові у заперечних конструкціях з родовим відмінком суб'єкта заперечується сама реальність, ситуація. Коли чогось не існує в світі,/місці,/перцептивному просторі, правила мови (української) не дозволяють „неіснуючий” предмет (або особу, стан) позначати називним відмінком; він може бути виражений тільки родовим. Згідно з цим можна припустити, що в самій українській національній свідомості ідея „існування” не є чимось елементарним: речі, які існують, хоча й можуть бути недоступними для безпосереднього сприйняття, але усвідомлюються і виражаються в мові інакше, ніж ті, які не існують узагалі. Ті та інші немов належать до різних світів, й українська мова це фіксує, „відображає” самим існуванням конкуренції називного/родового.

Дослідження довело, що родовий припускає обов'язкову „присутність” певного „спостерігача”, „суб'єкта, який сприймає” серед учасників ситуації вислову при встановленні факту відсутності суб'єкта речення, наприклад: *Сашика немає вдома* (авт.) У цьому випадку сам *Сашико* (суб'єкт речення) усвідомлюється мовцем скоріше в термінах „об'єкта”, здатного до заповнення простору, ніж у термінах особи, здатної до дії.

У **висновках** представлені основні результати дослідження.

1. Суб'єктність є невід'ємною ознакою поетичного мовлення, тому що вона детермінована самим актом комунікації. Керуючись художнім задумом, поет обирає певний тип суб'єкта мовлення, який виконує у творі свою специфічну комунікативно-прагматичну функцію – розвиває сюжет.

2. Установлено, що на роль семантичного суб'єкта в структурі українського односкладного речення поетичного мовлення претендує агенс – активний діяч, якому належить дія, стан, сприйняття, ставлення, ознака.

3. $\text{Īçèò}^3\text{ÿ} \text{ñàìàìòè}^{\text{÷}}\text{íîáì} \text{ñóá}^{\circ}\text{èòà} \text{â} \text{íâíñîèèâáíèð} \text{ðâ}^{\text{÷}}\text{âííÿò} \text{ñîðè}^{\text{÷}}\text{èèð} \text{òâèñò}^3\text{â} \text{íâðâââæíí} \text{°} \text{àìàòíèè}^{\text{÷}}\text{íî} \text{íçàèèæíí} \text{â}^3\text{â} \text{èâèñèèí-âðàìàòè}^{\text{÷}}\text{èèð} \text{íçàèè}.$

4. $\text{Âèÿâèáíí}, \text{ùí} \text{ñèñòàìà} \text{ñàìàìòè}^{\text{÷}}\text{íîáì} \text{ñóá}^{\circ}\text{èòà} \text{ìà}^{\circ} \text{òâè}^3 \text{ð}^3\text{çííâèèè}:$ 1) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{³ñíòâáííÿ}, \text{áóòòÿ} \text{(íàÿáíñò}^3, \text{â}^3\text{âñòòíñò}^3)$; 2) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{ñòàìò}$; 3) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{íðèíàèèæííñò}^3$; 4) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{ñíðèèíÿòòÿ}$; 5) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{í}^3\text{ñòâçàíàðíâæáííÿ}$; 6) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{èâèè}^3\text{ð}^3\text{èàò}^3\text{ç}$; 7) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{ââðâðí}^3\text{íàò}^3\text{ç}$; 8) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{³âáíòèèð}^3\text{èàò}^3\text{ç}$; 9) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{íââèííèèð} \text{â}^3\text{âííòâííÿ}$; 10) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò} \text{âèðèáííç} \text{â}^3\text{ç} \text{é} \text{ðóðó} \text{(÷âñòí} \text{í}^{\circ}\text{âííòòòññÿ)}$; 12) $\text{ñóá}^{\circ}\text{èò}$

īđīōāñōāēūīēē. Āīāāōēīāī āī ōūīāī āēā³ēy⁰ōūñy ūā ē³ēūēā ī³āōēī³ā nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā: 13) nōā⁰ēō ēīīīāāēūīēē; 14) nōā⁰ēō-āæāđāēī; 15) nōā⁰ēō-ēāōçāōīđ; 16) nōā⁰ēō ē³ēūē³ñīēē. Ō³ ī³āōēīē nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā āēā³ēy⁰ōūñy īā īñīā³ īđāāēēāō³ā āāçīñīāīāēō đā-āīū.

5. Ō đīāīđ³ āīāāāāīī, ūī īāēā³ēūō īđīāōēōēāīēlē ē īāō³īāēūīī nīāōēō³-īēlē ā nāīāīōē-ī³ē nōđōēōđ³ īāīñēēāāīēō đā-āīū īīāōē-īēō ōāīđ³ā⁰ ēīīñōđōēō³; ç đīāīāēī, āāāāēūīēī³ ī³nōāāēī ā³āī³īēāīē nōā⁰ēōā.

6. Āāāāēūīēē ā³āī³īīē ōāđāēōāđēçō⁰ āīīō³ēīī-īñēō³-īēē nōāī nōā⁰ēōā, ūī ī³āōāāđāæō⁰ōūñy āāīēlē³ ēpñōđāōēāīīāī īāōāđ³āēō, ā³āđāīīāī ç īīāç³ē āēūāçāçīā-āīēō āāōīđ³ā. Ōā āā⁰ āñ³ ī³āñōāāē āāāæāōē āāāāēūīēē nōā⁰ēōā āēđāçīēēīī nōđōēōđīī-nāīāīōē-īī; īāđēīāāīñō³, ³īāīēpīōēāīīñō³ nōāīō nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā.

7. Ōñōāīīāēāīī ōāīāīō³p āī āēēīđēñōāīīy āāōīđāīē īīāōē-īēō ōāēñō³ā çīāō³āīīāī nōā⁰ēōā ā çāīāđā-īēō ēīīñōđōēō³yō, ēīēē đā-āīīy īā⁰ īīāāēūīēē āāī āēñīđāñēāīēē ōāđāēōāđ īđē çāēāæīīñō³ ā³ā çāīāđā-īīāī ā³ōñēīāā.

8. Āīāāāāīī, ūī īāēā³ēūō īđīāōēōēāīēlē āēy īāō³īāēūīī; nīāōēō³ēē ōēđāçīñūēīāī īīāōē-īīāī nēīōāēñēñō⁰ īīāāē³ ç đīāīāēī³ āāāāēūīēī nōā⁰ēōā + ā³ōñēīāā-īđāāēēāōē³ ç nāīāīōēēīp nōāīō āōōōy, ō³çē-īī; īāyāīñō³, īēīā³ēūīīāī ē āīīō³ēīī-īñēō³-īīāī nōāī³ā. Ōā nīđēy⁰ ōīđīōāāīp āāçīñīāīāēō òēī³ā đā-āīīy, ūī⁰ ōāđāēōāđīēlē āēy nōāōē īīāōē-īīāī īīāēāīīy.

9. Āīñē³āæāīī nōāīāōē-īō īīāāēū N2 (ç đīāīāēī nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā), ūī ā īāīñēēāāīēō đā-āīīyō ōāēñō³ā īīāōē-īīāī īīāēāīīy āēñōōīā⁰ īāñāīēī đā-āīīyī, āēā⁰ īāçāēāæīēī³ çāāāđōāīēī āēñēīāīī-āāī³ōēāīī, yēēē īāđāāā⁰ ē³ēūē³ñīī-āīōāōē-īā çīā-āīīy.

10. Ōñōāīīāēāīī, ūī īāīō īđīāōēōēāīēlē (īāđōēōāđ³ēīēlē) ā āīāē³çīāāīēō īīāōē-īēō ōāēñōāō⁰ īīāāē³ ç nēīōāēñāīp ā çīāō³āīīō ē īđōāīīō ā³āī³īēāō, ūī nīyñīp⁰ōūñy çō īāāōīāæāīīyī ō ōāīōđāēūī³ nōā⁰ēōīī-īā⁰ēōī³ nīçēō³; đā-āīīy ē īāīāæāīīyī ēāēñē-īīāī īāñāīāīīy.

11. Āīñē³āæāīīy āēyāēēī, ūī nāīāīōē-ī³ ēīīñōđōēō³; āāōēāīīāī³ āāī³ōēāīīāī nōā⁰ēōā çā çī³nōāīp ōāđāēōāđēñōēēīp īāēāæāōū āī đīçđyāō īāō³īāēūīī nīāōēō³-īēō: āīē ōāđāēōāđēçōpōū nāīā ōēđāçīñūēō īīāīō nā³āī³nōū.

12. Āāāāēūīēē nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā ā³āāēāā⁰ āīōđīñōāīōē-ī³nōū ō īīāōē-īīō īīāēāīī³: ōy ōīđīā āēđāæā⁰ ēīīīēāēñ çīā-āīū, yē³ īđāāñōāāēy⁰pōū nōā⁰ēō ā āñīāēō³ nīđēēīyōōy – īāīōāēūīīāī āāī ÷ōōōāīāī. Ōā nōā⁰ēō-īñ³ē āāī īōđēīōāā-āđāæāīīy, īō³īēē. Āīōđīñōāīōē-ī³nōū āāāāēūīīāī nōā⁰ēōā āīçāīēy⁰ ēīō āōōē āēñīđāñēāīī āēđāæāīēī³ nōēē³nōē-īī çāāāđāēāīēī.

13. Īđīāīāē³çīāāīī īāyāī³nōū ā ōēđāçīñūēīē īīā³ āēūōāđīāōēāē īī³īāōēāīēē/āāī³ōēāīēē nōā⁰ēō āāī īī³īāōēāīēē/āāōēāīēē nōā⁰ēō, ūī nā³ā-ēōū īđī īñīāēēāō „÷ōōōā³nōū” ōēđāçīñūēī; īīāē āī ōāēēō āñīāēō³ā ēāđōēīē nā³ōō, yē ēpāēīā (īñīāā, īīñ³ē nā³āīīñō³), çç āīōōđ³ōī³ē nōāī, īāđāæēāāīīy, īī-ōōōy.

14. Đāçōēūōāōē āīāē³çō nēīōāēñē-īēō īīāāēāē, ō yēēō đāāē³çō⁰ōūñy nāīāīōē-īēē nōā⁰ēō ō đīāīāīō³ āāāāēūīīō ā³āī³īēāō, āāpōū ī³āñōāāē nōāāđāæāōāāōē īđī çō ōēđīēō đāīđāçāīāōāō³p ā ōēđāçīñūēīō īīāōē-īīō nēīōāēñē³.

15. Ōñōāīīāēāīī, ūī īīāāēū „N2 + Interj” (đīāīāēē nōā⁰ēōā ā ēīīñōđōēō³yō ç āēāōēāīē) īāđāāāæā⁰ ā īīāç³; Ē³īē Ēīñōāīēī³ nōāīīāēōū, nīđ³āīyī ç ōāēlēē īīāāēyīē ā³īōēō īāçāāīēō āāōīđ³ā, āēēçūēī 60 % ā³ā çāāāēūī; ē³ēūēīñō³ āēā³đēē. Īīāāēū „N2 + Adv” (đīāīāēē nōā⁰ēōā + īđēñē³āīēē) īāđāāāæā⁰ ā īīāç³yō Ā. Īāāē-ēā, Ā. Ñēīīāīēā³ Ā. Īē³ēīēēā³ nōāīīāēōū āēēçūēī 65 % ā³ā çāāāēūī; ē³ēūēīñō³ āēā³đēē. Īīāāēū „N3 + Vñy, VInf” (āāāāēūīēē nōā⁰ēōā ç çāīđīōīēlē ā³ōñēīāīēlē ōā³ī³ōēāāīēlē ā³ōñē³ā) īāđāāāæā⁰ ō ōāīđ-īñō³ Ē³īē Ēīñōāīēī ōā Ā. Īē³ēīēēā – āēēçūēī 70 % ā³ā çāāāēūī; ē³ēūēīñō³ āēā³đēē.

Īñīāīēē çī³nō āēñāđōāō³; ā³āīāđāæāīī ā ōāēēō īōāē³ēāō³yō āāōīđā:

1. Āēēçīpē Ē.Ī. Nōā⁰ēōī³nōū yē nēīōāēñē-īā ēāōāāīđ³y // Ē³īāā³nōē-ī³ nōōā³; Çā³đīēē īāōēīāēō īđāōū / Ōēē.: īđīō. Ā. Çāāī³ōēī. – Āīīāōūē, 2005. – Āēī.13. – Ñ.114-119.

2. Āēēçīpē Ē.Ī. Īīyōōy nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā³ ēīāī đīēū ā īđāāī³çāō³; nāīāīōēēī-nēīōāēñē-īī; āōāīāē đā-āīīy // Ē³īāā³nōē-ī³ āīñē³āæāīīy: Çā³đīēē īāōēīāēō īđāōū / Çā çāā. đāā. īđīō. Ē.Ā. Ēēñē-āīēī. – Ōāđē³ā, 2005. – Āēī.14. – Ñ.66-71.

3. Āēēçīpē Ē.Ī. Āīēēā nāīāīōēēē īđāāēēāōā īā nīçēō³p ōīđīāēūī īā īēđāñēāīīāī nōā⁰ēōā // Ē³īāā³nōē-ī³ āīñē³āæāīīy: Çā³đīēē īāōēīāēō īđāōū / Çā çāā. đāā. īđīō. Ē.Ā. Ēēñē-āīēī. – Ōāđē³ā, 2005. – Āēī.16. – Ñ.76-80.

4. Āēēçīpē Ē.Ī. Īñīāēēāīñō³ nīçēō³; nāīāīōē-īīāī nōā⁰ēōā ā đā-āīīyō īāđōīđīāōēāīīāī òēīō // Çāīēñēē ç ōēđāçīñūēīāī īīāīçīāāñōāā: Çā³đīēē īāōēīāēō īđāōū / Ā³āī. đāā. Ī.². Āīīāāđ. – Īāñā, 2006. –

Âĕĭ.16. – Ń.186-175.

5. Áĕĕçĭpĕ Ę.Ĭ. Ĭñĭáĕĕâĭñð³ °âĭñð³ ââĭð ä³é ĭâĭĭâĭ ñóá'°èòà â ñòðóéòóð³ ĭðĭñòĕð ĭâĭñĕĕââĭéð ðâ-âĭü ĭñòè-ĭèð òâĭð³â (ĭà ĭðĕĕĕââ³ òâĭð-ĭñð³ Ę. Ęĭñòâĭĕĭ) // Ńð³âĭñĕĭâ'ÿĭñüĕà ò³ĕĭĕĭâ³ÿ. Ńâð³ÿ: Ĭĭâçĭâñòâĭ: Çá³ðĭĕĕ ĭâóĕĭâĕð ĭðâöü / Â³âĭ. ðââ. Ń.Ĭ. Ęĭ-âòĭââ. – Áĭðĕ³âĕà, 2006. – Âĕĭ.9. – Ń.185-190.

6. Áĕĕçĭpĕ Ę.Ĭ. Ńâĭâĭòè-ĭĕé ñóá'°èòà â ĭâĭñĕĕââĭéð ðâ-âĭÿð òâĕñð³â ĭñòè-ĭèð òâĭð³â // Â³ñĭĕĕ Õàðĕ³añüĕĭâĭ ĭâð³ĭâĕüĭĭâĭ óĭ³ââðñĕòâðó ³ĭâĭ³ Â.Ĭ. Ęâðâç³ĭâ. Ńâð³ÿ: Õ³ĕĭĕĭâ³ÿ. / Â³âĭ. ðââ. P.M. Безхутрий. – Харків: ХНУ, 2006. – Вип.49. – № 745. – С46-49.

АНОТАЦІЯ

Близнюк Л.М. Односкладні речення із семантичним суб'єктом (на матеріалі поетичних текстів 50-х – 60-х р.р. ХХ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2007.

У дисертаційній роботі досліджено різновиди значень семантичного суб'єкта українського односкладного речення на матеріалі текстів поетичних творів Л. Костенко, Д. Павличка, В. Симоненка і Б. Олійника та його реалізацію в моделях з родовим, давальним, знахідним, орудним і місцевим відмінками з певними лексемами. Закцентовано на важливості семантико-синтаксичного підходу до синтаксичних явищ, що становить панівну тенденцію в сучасному українському синтаксисі. У руслі цієї тенденції актуальним є визнання ролі семантичного суб'єкта як носія предметно-прагматичної діяльності та семантичної ознаки. Аналіз дозволив зробити висновки про важливість для українського поетичного синтаксису таких форм представлення семантичного суб'єкта, які безпосередньо пов'язані з односкладним реченням. Спостереження над згаданим поетичним матеріалом доводить, що важливого значення для вираження авторської експресії набувають конструкції з генітивним і дативним суб'єкта. Найбільш поширеними (продуктивними) й національно специфічними в семантичній структурі односкладних речень поетичних творів є конструкції з родовим, давальним і місцевим відмінками суб'єкта. Дослідження окреслює лексико-граматичні ознаки і структурно-семантичну маркованість головного члена речення односкладної структури – предиката, що формує модель із суб'єктною синтаксею в текстах поетичних творів, виявляє певну спільність між дативом і генітивом у ролі семантичного суб'єкта: обидві форми його – у порівнянні з нейтральним номінативом – передають ідею наявності мовця у зображуваній ситуації, його емоційність, експресивність. Звідси виникає необхідність співвіднесення семантики предиката і семантичного суб'єкта – невід'ємної складової будь-якого художнього, зокрема поетичного, твору.

Ключові слова: семантичний суб'єкт, генітивний суб'єкт, дативний суб'єкт, моделі суб'єктної синтаксеми, антропоцентризм, структурно-семантична маркованість, поетичний синтаксис.

АННОТАЦИЯ

Близнюк Л.Н. Односоставные предложения с семантическим субъектом (на материале поэтических текстов 50-х – 60-х г.г. ХХ века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 2007.

В работе исследуются и описываются разновидности значений семантического субъекта в структуре односоставных предложений на материале поэтических произведений украинских поэтов: Л. Костенко, Б. Олейника, Д. Павлычко и В. Симоненко, написанных в период 50-х – 60-х г.г. ХХ века.

Анализ научной литературы, осуществленный в ходе исследования, позволил сделать выводы относительно важности для украинского поэтического синтаксиса таких форм выражения семантического субъекта, которые непосредственно связаны с односоставным предложением. Коммуникативно-функциональный подход в исследовании семантико-синтаксической организации односоставных предложений является довольно продуктивным относительно адекватного определения моделей предложений поэтического синтаксиса современного украинского языка. Доказано, что односоставные предложения в украинском языке представляют собой достаточно нормативное, функционально детерминированное и распространенное синтаксическое явление. В соответствии с направлениями диссертационного исследования сделан акцент на том, что украинские односоставные предложения находятся в синонимических отношениях с двусоставными, а

значит, они не являются трансформами одной модели, поскольку в синонимические отношения вступают именно грамматические типы, а не их варианты. Односоставным предложениям, как и двусоставным, присущи характерные грамматические признаки – соответствующая система обязательных и факультативных грамматических связей между лексическими единицами в пределах предложения.

А оїаа епнєаіаієу даґіаєаііпдае оїдї, адоїї е іааєуїіе дааєєґаоєе пїаїаїоє÷аңеїаї пїоауаєоа іаїіпїааїуо ідааєїаіеє пїадаїаїіаї оєдаєїіеїаї уґуєа іаїадоааї дүа пїїдїуо аїпдїіа а іоїіаїеє ідеїдеоаоїпде пїаїаїоє÷аңеїаї пїоауаєоа еае іаґааєпєїаї пїоапїаїоєїаєуїіаї еїііаїаїоа пїоауаєої-ідааєаоїіе пїодоєооду – іпнєоаєу ідааєаоїіаї ґіа÷аїеу. А пїауґе п уоєї ґа іпїао а аєпїадоаоєїіі епнєаіаіеє ауєї аґуої оаєїа іпүоєа пїаїаїоє÷аңеїаї пїоауаєоа, еїоїдїа іпдаааєаї пїаїаїоєєї-пєїоаєпє÷аңеїе іоїіаїеуїе, іаопєїаєаїуїе пїаїаїоєєї-пєїоаєпє÷аңеїе ааєаїоїпдүр ідааєаоа.

Установлено, что большинство отечественных и зарубежных ученых-синтаксистов считают семантический субъект главным компонентом семантической организации предложения и определяют его как синтаксически независимый компонент субъектно-предикатной структуры и носитель предикативного значения.

В работе предлагается исследовать роль семантического субъекта как носителя предметно-прагматического значения в русле семантико-синтаксической тенденции изучения односоставных предложений поэтического синтаксиса.

Сделан акцент на научном положении, согласно которому роль семантического субъекта в структуре украинского односоставного предложения выполняет агенс, или активный деятель, занимающий в поэтических текстах преимущественно анафорическое положение независимо от лексико-грамматических значений. Семантический субъект (агенс) совершает активное действие, находится в определенном состоянии, испытывает восприятие, отношение (в широком понимании, включая владение) или выражает значение.

Исследование доказало, что субъект может быть семантическим, несмотря при этом на виды словоформ.

В работе сделаны выводы относительно специфики конструкций односоставных предложений с генитивными и дативными моделями семантического субъекта в процессе выражения авторской интенции в поэтических текстах исследуемых авторов. Это объясняется в первую очередь тем, что большое количество вышеупомянутых моделей субъектных синтаксем является антропоцентрическими: субъектом в них выступает лицо, человек с его внутренним мироощущением, субъективным видением предмета речи, с так называемой “душевностью” семантики текста.

Важным результатом диссертационного исследования является выведение ряда моделей субъектных синтаксем с глаголами разной, немаркированной семантики, которые успешно реализуются в системе односоставных предложений (на примерах текстов поэтического стиля).

Исходя из анализа семантической структуры односоставных предложений поэтических текстов (на материале произведений Л. Костенко, Б. Олійныка, Д. Павлычко и В. Симоненко), рассматриваются такие модели субъектных синтаксем: “у + родительный падеж субъекта + глаголы бытия, состояния”; “дательный падеж субъекта + предикатное наречие, безличные глаголы”; “винительный падеж субъекта + глаголы разной семантики”; “творительный падеж субъекта + глаголы немаркированной семантики”; “предложный падеж субъекта + глаголы эмоционально-психических состояний”.

Установлено, что наиболее распространенными (продуктивными) моделями субъектных синтаксем в поэтических текстах (в ходе проведенного анализа и сопоставления исследуемого материала) оказались модели семантического субъекта в форме родительного и дательного падежей при глаголах бытия, эмоционально-психического состояния субъекта, что способствует формированию безличных типов предложения, характерных для поэтической речи и объясняется модально-экспрессивными интенциями поэта.

В исследовании сделан акцент на том, что, согласно содержательной характеристике, семантические конструкции генитивного и дативного субъекта относятся к разряду национально-специфических – они убедительно характеризуют украинское языковое сознание

и широко репрезентированы в поэтическом синтаксисе Л. Костенко, Б. Олійныка, Д. Павличко и В. Симоненко.

Менее продуктивными (периферийными) в проанализированных поэтических текстах являются модели с синтаксемой в винительном и творительном падежах, что в первую очередь объясняется их невхождением в центральные субъектно-объектные позиции предложения и ограничением лексического “наполнения”.

Ключевые слова: семантический субъект, генитивный субъект, дативный субъект, модели субъектной синтаксемы, антропоцентризм, структурно-семантическая маркированность, поэтический синтаксис.

SUMMARY

Blyzniuk L.M. Monocomponent sentences with semantic subject (on the material of poetic texts of the 50-60-ies of the 20th century). Manuscript.

The dissertation for the philology candidate degree of the specialization 10.02.01 – Ukrainian language. – G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. – Kharkiv, 2007.

In the dissertation the various meanings of semantic subject in the Ukrainian monocomponent sentence on the material of poetry by L.Kostenko, D.Pavlychko, V.Symonenko and B.Oliynyk and its realization in the models with Genitive, Dative, Accusative, Instrumental and Locative cases with the lexis, verbs of different voices have been researched and analyzed. The importance of the semantic-syntax approach to the syntax phenomena that makes the main tendency in modern Ukrainian syntax has been researched. Within this tendency the role of semantic subject as the indicator of the subject-pragmatic activity and semantic features is claimed to be topical. The analysis allows to draw the conclusion as to the importance for the Ukrainian poetic syntax such forms of semantic subject that are tightly connected with monocomponent sentence. Observing the poetic material proves that the constructions with Genitive or Dative of the subject are of great importance for the author's expressiveness. The most productive and nationally specific in the semantic structure of the poetry monocomponent sentences are the constructions with Genitive, Dative and Locative cases of the subject. The research shows the lexis-semantic features of the main sentence member of the mono-component structure - the predicate, that forms the model with the subject syntaxema in the poetic texts, shows the certain similarity between Dative and Genitive in the role of semantic subject: both its forms - comparing to the neutral Nominative - give the idea of the speaker's presence in the situation described, his emotionality, expressiveness. Hence there appears the necessity of correlation of the predicate and semantic subject - the inherent component of any poetic text.

Keywords: semantic subject, genitive subject, dative subject, models of subjectivity syntaxema, anthropocentrism, marking in semantical structure, poetical syntax.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, доцент
Г.І. Гамова

Підп. до друку 27.08.2007. Формат 60x84/16.
Спосіб друку – ризографія.
Зам. № б/н. Умов. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
ПП Степанов В.В. м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311